

דיוקן ההכרה של הסופר

כל כמה שהשתפרה ההערכה הפגועה שרוחשת החברה לפרופסורים החל מתקופת כנסיית פאולוס וביסמרק, כך שקעה במידה שווה זו כלפי הסופרים. בימינו, שבהם שכלם של הפרופסורים זוכה לתוקף הפרקטי הגבוה ביותר מאז בריאת העולם, הגיע הסופר לדרגת 'כתבן' – כינוי לאדם שלו נכות שטיבה עדיין אינו ידוע, המונעת ממנו להפוך לעיתונאי שימושי. אין להמעייט בחשיבות הסוציאלית של תופעה זו, ובהחלט מוצדק להקדיש לה מחשבה. היותה מוגבלת לבחינה האינטלקטואלית, ומתבטאת באופן פרטני כניסיון לבדיקה תיאורטית-הכרתית שבה בודקים את הסופר באופן מסוים אחד ולפי הבנתו בתחומים מסוימים בלבד, זוהי הגבלה מרצון, שניתן להצדיקה כמובן רק באמצעות התוצאה שלה. אולם גם אם ידובר כאן לעתים תכופות על הסופר כמין ייחודי של האדם, יש לציין מראש כי אין הכוונה אך ורק לאלה הכותבים; במין זה כלולים גם רבים הנרתעים מפעילות זו, ואלה יוצרים את הנגדי הראקטיבי של החלק הפעיל של הטיפוס.

ניתן לתארו כאדם המודע בצורה החזקה ביותר לבדידות חסרת ההצלה של האני בעולם ובין האנשים. כמישהו רגיש שאיש אינו אוהב לדבר בזכותו. כמי שרוחו מגיבה דווקא לגורמים שאי אפשר לאמוד אותם יותר מאשר לדברים כבדי המשקל. כמי שסולד מהאנשים באותה התנשאות מפחידה שחש ילד כלפי המבוגר שימות מחצית החיים לפניו. כמי שעדיין מזהה בחברות ובאהבה מידה זעומה של אנטיפתיה, שמרחיקה כל אדם מהאחר, שהיא הסוד הכואב באפסיותו של האינדיבידואל. כמי שנוטה לשנוא את האידיאלים שלו עצמו, מכיוון שהם אינם נראים לו יעדים אלא פסולת של האידיאליזם שלו עצמו. אלה הן דוגמאות בודדות ופרטניות בלבד. מה שמצוי בבסיס כולן הוא תפיסה הכרתית מסוימת וניסיון הכרתי מסוים כמו גם הכרת עולם האובייקטים הזה.

הדרך הטובה ביותר להבין את יחסו של הסופר לעולם היא להשתמש בניגוד שלו כנקודת המוצא: זהו האדם עם היסוד המוצק א', האדם הרציונאלי בתחום הרציואדי (ratioïd). סלחו לי נא על הניסיון שהניב מילה דוחה כזו כמו גם על הבלבול ההיסטורי המצוי בבסיסה, כיוון שלא הטבע סידר עצמו לפי ההיגיון (Ration), כי אם ההיגיון לפי הטבע. אולם אינני מוצא אף מילה המבטאת באופן הולם יותר לא רק את השיטה אלא גם את הצלחתה; לא רק את הכפיפות אלא גם את ההתכופות לעובדות; אותה דרישה אנושית, חסרת טקט, שהטבע שהלך לקראתו במקרים מסוימים יעשה זאת בכל המקרים. תחום רציואדי זה כולל – בהכללה גסה – את כל מה שניתן להכליל במערכת מדעית, לנסח בכללים וחוקים, כלומר בראש ובראשונה את הטבע הפיזי; את המוסרי, לעומת זאת, רק במקרים בודדים יוצאי דופן שבהם הדבר אפשרי. הוא ניכר בחד-גוניות מסוימת של העובדות, במשקלה הרב של החזרה, בחוסר-תלות יחסי של העובדות זו בזו, כך שניתן לשייכן גם לקבוצות של חוקים, כללים ומושגים שנוצרו כבר בזמנים מוקדמים יותר, יהיה הסדר שבו התגלו אשר יהיה. אבל בעיקר בכך שניתן לתאר ולהעביר באופן ברור וחד משמעי את העובדות שבתחום זה. ספרה, בהירות, צבע, משקל, מהירות, אלה הם רעיונות שהחלק הסובייקטיבי שבהם אינו מפחית מהמשמעות האובייקטיבית התקפה באופן אוניברסאלי שלהם (לעומת זאת, לעולם לא ניתן ליצור תמונה מוגדרת די הצורך של עובדה בתחום הלא רציואדי, כגון תוכנה של האמירה הפשוטה "הוא רצה זאת", בלי להוסיף לה אין-ספור תוספים). ניתן לומר גם שהתחום הרציואדי נשלט בידי מושג ה"מוצק" ובידי סטייה שאין מביאים אותה בחשבון; בידי מושג המוצק כ- *fictio cum fundamento in re* [בדיה עם גרעין של אמת]. גם תחת כל זה מתנוודת הקרקע, היסודות העמוקים ביותר של המתמטיקה אינם מבוססים מבחינה לוגית, חוקי הפיזיקה תקפים רק בקירוב, והכוכבים נעים במערכת קואורדינאטות שאין לה שום מקום. אולם האנשים מקווים, תקווה שאינה בלתי מבוססת, להצליח עוד לסדר את הכל; ארכימדס, שלפני יותר מ-2000 שנה אמר "תנו לי נקודת משען ואניף את העולם", מהווה עד היום את הביטוי למאמצים מלאי התקווה שלנו.

בעשייה זו נוצרה הסולידריות הרוחנית של האנושות ובה היא שגשגה טוב יותר משאי פעם שגשגה תחת השפעתן של האמונה או של הכנסייה. לכן מובן מאליו כי האנשים מנסים לשמור על אופן פעולה דומה – במובן הרחב ביותר – גם בקשרים המוסריים, אף על פי שזה הופך קשה מיום ליום. גם בתחום המוסרי פועלים כיום לפי עיקרון מנחה זה, ומטביעים בבלתי מוגדר את הקסונים הנוקשים של המושגים ומותחים ביניהם רשת של חוקים, כללים ונוסחות. המאפיינין, החוק, התקן, הטוב, הציווי, המוצק, אלה הם עמודי תווך, שההתאבנות שלהם מהווה נקודת אחיזה שאליה ניתן לקשור את הרשת של מאות החלטות מוסריות בודדות הנדרשות מדי יום. האתיקה השלטת עד היום היא, לשיטתה, סטטית, שהמוצק הוא מושג יסודי שלה. אולם מאחר שהדרך מהטבע לרוח כמוה כמעבר מארון תצוגת המינרלים לחממה רוחשת תנועה מוצנעת, השימוש בה דורש טכניקה מוזרה מאוד של הגבלה וביטול, טכניקה מורכבת כל כך, עד שזו מציגה את המוסר שלנו כבלתי ראוי. הבה ניזכר בדוגמה הפופולארית של השינוי שחל בדיבר "אל תרצח": החל מרצח, דרך הריגה, הריגת מי שמפר את קשר הנישואים, דו-קרב, הוצאה להורג ועד למלחמה; ואם נחפש נוסחה רציונאלית אחידה לכך, נגלה שהיא דומה למסננת, שבה החורים אינם חשובים פחות מן המארג המוצק.

שכן כאן אנו נמצאים כבר עמוק בתחום שאינו רציואידי, שבו המוסר משמש לנו דוגמה מרכזית בלבד כשם שמדעי הטבע זו דוגמה בלבד לתחום הרציואידי. אם התחום הרציואידי הוא התחום שבו שולט ה"כלל עם יוצאים מן הכלל", אזי התחום הלא-רציואידי הוא תחום שבו שולטים היוצאים מן הכלל על הכלל. ייתכן כי זהו הבדל מדורג בלבד, אבל בכל מקרה הוא כל כך קוטבי, עד שהוא דורש היפוך מלא של התכוונות ההכרה. העובדות אינן נכפפות לתחום זה, החוקים הם מסננות, האירועים אינם חוזרים על עצמם אלא הם משתנים ואינדיבידואליים ללא הגבלה. אינני מצליח לתאר תחום זה טוב יותר, אלא לומר כי זהו תחום התגובתיות של האינדיבידואל נגד העולם והאינדיבידואלים האחרים, התחום של הערכים וההערכות, של הקשרים האתיים והאסתטיים, תחום האידיאה. מושג, שיפוט, הם במידה רבה בלתי תלויים בסוג היישום שלהם ובאדם. הרעיון לעומת זאת תלוי, במשמעותו, במידה רבה בשניהם, יש לו תמיד

משמעות אחת בלבד המוגדרת רק לעתים, והוא כבה כאשר משחררים אותו מהנסיבות שלו. אתייחס כעת לטענה אתית מסוימת: "אין רעיון שעבורו רשאי האדם להקריב עצמו ולהיכנע לפיתוי המוות" וכל מי שעטוף ואפוף בעקבותיהן של החוויות האתיות יידע שניתן בקלות לטעון טענה מנוגדת, ושיידרש דיון ארוך רק כדי להראות באיזה מובן מתכוונים לכך, רק כדי לסדר את החוויות בשורה כיוונית, שבכל זאת בשלב מסוים תתפצל למשהו בלתי מובן, אבל שלמרות הכל מילא את מטרות. בתחום זה ההבנה של כל שיפוט והמהות של כל מושג, עטופים במעטפת חוויות עדינה יותר מאַתָּר, בשרירות רצון אישית המתחלפת כעבור שניות אחדות לשיקולים אישיים לא שרירותיים. העובדות של תחום זה, ולפיכך גם הקשרים שלהן, הם בלתי סופיים ובלתי ניתנים לחיזוי.

זהו אזור הבית של הסופר, אזור השליטה של תבונתו. בעוד שהיריב שלו מחפש את המוצק ומרוצה כשהחשוב שלו מוליד מקרי שוויון בכמות זהה לבלתי ידוע שהוא מגלה, אזי אצלו לבלתי ידוע, לשוויוניים ולאפשרויות הפתרון, אין סוף. המשימה היא לגלות תמיד פתרונות, הקשרים, קונסטלציות ומשתנים חדשים, להציג אבי-טיפוס של מהלכי אירועים, להמציא דמויות המשמשות מופת לאופן שבו האדם צריך להיות, להמציא את האדם הפנימי. אני מקווה כי דוגמאות אלה ברורות די הצורך כדי לשלול כל מחשבה על הבנה או ראייה וכו' "פסיכולוגית". הפסיכולוגיה שייכת לתחום הרציונלי, והרב-גונית של העובדות שלה כלל אינו אין-סופי, כפי שאפשרות הקיום של הפסיכולוגיה כמדע של הניסיון מלמדת. מה שהוא רב-גוני באופן בלתי ניתן לחיזוי אלה הם רק *המניעים* הנפשיים, ואליהם אין לפסיכולוגיה כל קשר.

חוסר ההכרה בכך כי מדובר בכלל בשני תחומים השונים במהותם, הוא באשמת ההסתכלות הבורגנית על הסופר כאיש יוצא דופן (שרומז על היותו בלתי אחראי למעשיו). אולם במציאות הוא אדם יוצא דופן רק במובן שהוא האדם שמתייחס ליוצא הדופן. הוא אינו ה"זריז" ולא "רואה הדברים" ולא "הילד" ולא כל גידול מעוות של התבונה. הוא אף אינו משתמש בסוג כלשהו של כושר-הכרה השונה מזה של האדם הרציונאלי. האדם בעל המשמעות הוא האדם שניחן בכושר הכרת העובדות הגדול ביותר וברציונל המאפשר לקשר ביניהם – בתחום אחד כמו גם באחר. רק

שהאחד מוצא את העובדות מחוץ לעצמו והאחר בתוך עצמו, האחד מגלה שורות של חוויות המתחברות זו לזו והאחר לא.

מובן שאינני בטוח כי הניסיון המאומץ להפרידם זה מזה, לפרוס ולהציג את שהוא ממילא ידוע לכל אינו אלא פדנטיות, ולהגנתי אבקש להזכיר את מה שלא נאמר כאן והוא בכל זאת חשוב באותה מידה: בראש ובראשונה את ההפרדה בין מה שמכונה מדעי הרוח ומדעי ההיסטוריה, הפרדה שאינה פשוטה אולם מאשרת את מה שנאמר עד כה. אולם אם חקירות מעין אלה ראויות להיחשב פדנטיות או חקירות שאי אפשר לוותר עליהן ייקבע בסופו של דבר רק לפי החשיבות שמקצים להוכחה כי מבנה העולם ולא מבנה המערכות שלנו הוא שמקצה לסופר את משימתו, את שליחותו!

לעתים קרובות הטילו על הסופר את המשימה להיות הזמר, המהלל של תקופתו, ולהעביר אותה, כמו שהיא, באכסטיזה לספרת המילים הנוצצות; דרשו ממנו שירי הלל לאדם "הטוב" וקידוש של האידיאלים; דרשו ממנו "רגש" (בכך הכוונה כמובן לרגשות מסוימים בלבד) וביטול השכל הביקורתי, המקטין את העולם בכך שהוא לוקח ממנו את הצורה, כשם שעי הלבנים של בית שקרס קטן יותר מהבית עצמו. בסופו של דבר דרשו ממנו (בפרקטיקה של האקספרסיוניזם, המשותפת לניאו-אידיאליזם הישן) שיחליף בין האין-סופיות של האובייקט לאין-סופיות של קשרי האובייקט, החלפה שבעקבותיה נוצר פאתוס מטפיזי שגוי לגמרי: כל אלה הן כניעות ל"סטטי", המהוות סתירה של כוחות התחום המוסרי, סתירה של החומר. ניתן לטעון כנגד זאת כי כל הנאמר כאן משקף ראייה אינטלקטואלית גרידא בלבד. ובכן, ישנן יצירת ספרות שהקשר ביניהן למה שמתואר כאן כמשימה הראשית הוא זעום בלבד, אולם הן בכל זאת יצירות אמנות מטלטלות; יש להן בשר כה יפה המקרין מהן אלפי שנים עד אלינו כמו היצירות ההומריות. הדבר מגיע, באופן עקרוני, דווקא מתפיסות רוחניות מסוימות שנותרו קבועות או שחזרו למקומן. אולם התנועה האנושית, שבינתיים התקדמה, נבעה דווקא מהווריאציות. ונותרה רק השאלה אם הסופר צריך להיות ילד של תקופתו או יוצר התקופות.

1918

(מגרמנית: יפתח הלרמן-כרמל)